парадоксальные образы. Таким образом, в христианской культуре было в порядке вещей сдвигать нормы собственных догм, примером чего может служить сам образ Иисуса Христа – «презренный», «достойный поругания», он, наоборот, стал типичным образом неописуемой божественный красоты. И, продолжая мысль, символом церкви в конечном итоге стало не что иное, как орудие пыток – крест.

Эти темы не могли не отразиться в культовой литературе. В своё время Ф. М. Достоевский отозвался об этой теме в своём романе «Идиот» устами одного из персонажей: *«На картине этой изображён Христос, только что снятый с креста… это в полном виде труп человека, вынесшего бесконечные муки ещё до креста, раны, истязания, битьё от стражи, битьё от народа, когда Он нёс на Себе крест и упал под крестом, и, наконец, крестную муку в продолжение шести часов… Правда, это лицо человека, только что снятого со креста, то есть сохранившее в себе очень много живого, тёплого; ничего ещё не успело закостенеть, так что на лице умершего даже проглядывает страдание, как будто бы ещё и теперь им ощущаемое… но зато лицо не пощажено нисколько; тут одна природа, и воистину таков и должен быть труп человека, кто бы он ни был, после таких мук…»* [3]. Мысль, пропущенная через сито грубого натурализма. Иисус и крест утратили привычные семантические привязки и символы, оставляя после себя обычное измученное тело и не менее измученное орудие пытки. Ф. М. Достоевский показал веру глазами интеллигента, и этот взгляд лишь акцентировал внимание на том безобразном, том антибожественном, что присваивалось изначально демоническому.

Подводя итоги, следует сделать вывод о том, что Ф. М. Достоевский видел те реалии жизни, которые сложно назвать прекрасными. Безусловно, эстетика безобразного в христианской культуре играет одну из ключевых ролей. И, получив преломление через индивидуально-авторское видение великого русского писателя, она подчеркивает прекрасное, придаёт контрасты, плетёт сюжеты, наслаивает смыслы, что, без сомнения, придает данной теме актуальность и художественную востребованность.

Литература

1 Мольер, Ж. Б. Тартюф, или обманщик [Электронный ресурс] / Ж. Б. Мольер. – Режим доступа: https://azbyka.ru/fiction/tartjuf-ili-obmanshhik-zhan-batist-moler/. – Дата доступа: 16.04.2024.

2 Достоевский, Ф. М. Преступление и наказание [Электронный ресурс] / Ф. М. Достоевский. – Режим доступа: https://ilibrary.ru/text/69/p.1/index.html. – Дата доступа: 16.04.2024.

3 Достоевский, Ф. М. Идиот [Электронный ресурс] / Ф. М. Достоевский. – Режим доступа: https://ilibrary.ru/text/94/p.1/index.html. – Дата доступа: 16.04. 2024.

УДК 373.5.091.3:821.161.3-1*Р.Барадулін

С. А. Саракалетава

МЕТАДЫЧНЫЯ ПАДЫХОДЫ ДА ВЫВУЧЭННЯ ВЕРША “УЦЯКАЛА ЗІМА АД ВЯСНЫ” РЫГОРА БАРАДУЛІНА Ў ШОСТЫМ КЛАСЕ

У артыкуле разглядаецца методыка работы з вершам Рыгора Барадуліна “Уцякала зіма ад вясны”, якi прапанаваны для вывучэння ў шостым класе. Аўтар паслядоўна разглядае схему працы над лірычным тэкстам і прапануе сістэму заданняў па засваенні вучнямі асноўных тропаў.

Мова лірычнага твора заўсёды эмацыйна афарбаваная. Таму ў ёй вялікая роля належыць тропам (эпітэтам, метафарам, параўнанням, метаніміям і інш.). Як адзначае В. Рагойша, "менавіта ў сістэмах прамых і пераносных значэнняў слоў і ўвасабляецца перш за ўсё змест паэтычнага твора" [1, с. 74]. Тропы дазваляюць узбагаціць літаратурную мову новымі сэнсавымі адценнямі. Яны дапамагаюць індывідуалізаваць ці ацаніць з'яву, вобразна паказаць яе існасць. Менавіта таму ў раздзеле "Мастацкае слова: вобразнасць, выразнасць, хараство" праграмы па беларускай літаратуры для 6 класа, куды ўваходзіць верш Рыгора Барадуліна "Уцякала зіма ад вясны" [2], вялікая роля належыць працы з тропамі.

Асноўная мэта ўрока – паглыбленне ведаў пра Рыгора Барадуліна як майстра лірычнай пейзажыстыкі ў працэсе аналізу верша "Уцякала зіма ад вясны". *Уступны этап* працы над лірычным творам у якасці магістральнай задачы ставіць стварэнне ў дзяцей эмацыянальнага настрою, адпаведнага пафасу верша. А. Брадзіхіна адзначае, што "неабходная атмасфера можа стварацца праз уступнае слова настаўніка (пра верш, аўтара, эпоху, тэму), якое суправаджаецца метадамі ілюстрацыі і дэманстрацыі (здымкі, слайды, музычнае суправаджэнне, кароткія відэафільмы, выказванні ці ўрыўкі з твораў іншых пісьменнікаў і інш.), што дазволіць узмацніць эфект, уздзейнічаць на розныя органы пачуццяў" [3, с. 41].

Стварэнне псіхалагічнага настрою пры вывучэнні верша "Уцякала зіма ад вясны" Рыгора Барадуліна можа ажыццяўляцца і праз расповед настаўнікам прыпавесці: "Сустрэў падарожнік рабочых, якія апрацоўвалі каменне, і спытаў па чарзе ў кожнага, што ён робіць.

– Ды вось цягаю і абчэсваю гэтае каменне, – з непрыхаванай незадаволенасцю адказаў першы.

– Сумленна зарабляю свой кавалак хлеба, – стрымана паведаміў другі.

А трэці горда і задаволена паведаміў:

– Будую храм.

Давайце і мы пабудуем свой храм – як належыць вывучым верш «Уцякае зіма ад вясны» Рыгора Барадуліна".

Р. Барадулін – майстар мастацкай дэталі, яркіх метафар, гукавых эфектаў. М. Арочка адзначае, што "майстэрства і непаўторнасць Барадуліна-паэта ў многім вырастаюць з даверу да рэчыўнай дэталі і адшуквання ў ёй высокага, рамантычнага, нейкага нябачнага для чытача зместу" [4, с. 603]. Даследчык падкрэслівае, што "стылявая адметнасць паэзіі Р. Барадуліна звязана з тым, што яна надзвычай музычная" [4, с. 607].

Праграма прапануе на гэтым уроку ўпершыню пазнаёміць вучняў з паняццем увасаблення, што можна зрабіць з дапамогай тэарэтычнай даведкі. Тэарэтычная даведка на ўступным этапе неабходна ў тым выпадку, калі без звестак па тэорыі літаратуры вучні не здолеюць адэкватна ўспрыняць твор. Яна падаецца з апорай на засвоенае школьнікамі на мінулым уроку паняцце метафары. Каб замацаваць матэрыял, дзеці могуць прачытаць артыкул падручніка, дзе адзначаецца, што "ўвасабленне – мастацкі прыём, калі нежывым ці неадушаўлёным прадметам і з'явам надаюцца ўласцівасці чалавека або жывых істот. Увасабленне – разнавіднасць метафары. <…> Рыгор Барадулін у вершы «Уцякала зіма ад вясны...» намаляваў запамінальную, зрокава-выразную карціну, поўную рухаў, фарбаў, пачуццяў, эмоцый. Увасабленні дапамагаюць аўтарам паўней раскрыць свае пачуцці, сваё паэтычнае бачанне прыроды і стварыць непаўторныя мастацкія вобразы, а чытачам – выразней уявіць карціны навакольнага свету, спасцігнуць задуму паэта, убачыць у звычайнай, будзённай з'яве высокую паэзію" [5, с. 87].

Першаснае выразнае чытанне лірычнага верша павінна ажыццяўляцца настаўнікам з мэтай пазнаёміць вучняў з творам, стварыць эстэтычнае ўздзеянне. А. Брадзіхіна зазначае, што "найбольшы ўплыў аказвае чытанне настаўнікам на памяць (гэтае патрабаванне становіцца абавязковым, калі верш прызначаны праграмай для завучвання на памяць)" [3, с. 41]. Калі першаснае чытанне даверана вучню, то выразнае чытанне павінна быць адпрацавана ім з настаўнікам загадзя. Пасля заканчэння дэкламацыі неабходна так званая «хвіліна маўчання», паўза ў некалькі секунд, бо лірыка валодае сугестыўнасцю, навявае пэўны настрой, рэзка абарваць які нельга.

На *арыенціровачным этапе* самымі прадуктыўнымі прыёмамі будуць слоўнікавая праца і рэпрадуктыўная гутарка. Лексічная даведка дазволіць патлумачыць вучням незразумелыя словы, няведанне якіх перашкодзіць паўнавартаснаму ўспрыманню твора. Варта памятаць, што няясную лексіку нельга падаваць па-за кантэкстам. Прыкладныя словы, якія могуць быць незразумелымі для вучняў 6 класа ў вершы, наступныя:

– вербалоз (па кустах вербалозаў) – куст ці дрэва сямейства вярбовых;

– каптан (каптан абарвалі) – даўнейшая двухбортная мужчынская і жаночая верхняя адзежына з доўгімі поламі і падоўжанымі рукавамі;

– матляцца (матляецца вата) – часта рухацца з боку ў бок, хістацца;

– крыгалом (звон крыгалому) – перыяд, калі пачынае ламацца лёд на рэках;

– ніцы (трымаюць на ніцых плячах) – той, які мае доўгія звісаючыя галіны (пра дрэвы і кусты).

Рэпрадуктыўная гутарка, спалучаная з выбарачным чытаннем, дапаможа выявіць настрой верша і пачуццё, заключанае ў ім. Настаўнік можа прапанаваць шасцікласнікам наступныя пытанні:

1 Якія пачуцці ў вас выклікаў гэты верш?

2 Якія карціны прыроды ўявіліся вам, калі вы слухалі верш “Уцякала зіма ад вясны”?

3 Якія краявіды прыроднага краю вам найбольш падабаюцца?

Этап аналізу можа ўключаць паўторнае чытанне тэксту (лірычны тэкст чытаецца на ўроку некалькі разоў), эўрыстычную гутарку, творчыя заданні, індывідуальную работу па пытаннях, стылістычныя практыкаванні і інш. Падчас аналізу лірыкі тэксту перавага аддаецца паслядоўнаму шляху аналізу. Разгледзім некалькі магчымых заданняў.

1 Паўторнае чытанне верша вучнем і зварот увагі дзяцей на тое, які ж шлях зрабіла зіма, уцякаючы ад вясны.

2 Эўрыстычная гутарка з мэтай навучыцца аргументаваць сваю ацэнку ад прачытанага.

– Ці згодны вы з тым, што верш нагадвае казачную гісторыю?

– Які вобраз вясны паўстаў перад намі? Якая выява ў нас атрымалася?

– Перадайце сваімі словамі, які ж шлях зрабіла зіма, уцякаючы ад вясны.

– Ці ёсць у вершы героі, якім можна паспачуваць? Калі так, то па якой прычыне?

– Хто ў гэтым змаганні дзвюх пор года аказаўся мацнейшым?

– Як у народзе называецца свята, калі сустракаюцца дзве пары года?

3 Метад ілюстрацыі (малюнак М. Ліханенка “Сакавік”), спалучаны з эўрыстычнай гутаркай, з мэтай больш дакладна разабраць твор, растлумачыць, забяспечыць прадуктыўную пазнаваўчую дзейнасць.

– Які настрой пераважае на карціне?

– Якая колеравая гама прадстаўлена ў творы?

– Ці падыходзіць прапанаваны твор жывапісу да твора літаратуры?

– Якія думкі ўзнікаюць у вас пры праглядзе работы М. Ліханенка?

– Ці супадаюць яны з вашымі ўражаннямі і вершам “Уцякала зіма ад вясны” Р. Барадуліна?

4 Заданні на развіццё маўлення з мэтай узнаўлення тэарэтычных ведаў.

– На дошцы размешчана табліца з тэарэтычнымі паняццямі *эпітэт, параўнанне, метафара* і іх азначэннямі ў пераблытаным выглядзе). Задача – правільна расставіць азначэнні паняццяў (табліца 1).

– Якімі эпітэтамі вы б апісалі вясну ў вершы Рыгора Барадуліна? Запішыце ў сшытак.

– Які троп мы не выкарысталі? (Увасабленне).

– Размеркавальная дыктоўка: вучні вызначаюць, у якіх выпадках размова ідзе пра людзей, а ў якіх – пра нежывыя прадметы ці з’явы і размяшчаюць таблічкі ў розныя слупкі (сонца спала, мароз малюе, бяжыць вада, дзяўчынка спала, мастак малюе, бяжыць чалавек).

Табліца 1 – Заданне на аднаўленне зместу тэарэтычных паняццяў

Паняцце	Азначэнне
Эпітэт	Мастацкі прыём, характарыстыка аднаго прадмета, з'явы пры дапамозе супастаўлення яго з іншым на аснове іх падабенства.
Метафара	Мастацкае азначэнне, якое вобразна характарызуе з'яву, прадмет, чалавека
Параўнанне	Перанясенне ўласцівасцей адной з'явы на другую, чым-небудзь падобную на яе

На *заключным этапе* павінен ажыццяўляцца культуралагічны падыход. Менавіта ў працэсе вывучэння беларускай літаратуры вучні набываюць этыка-філасофскія, сацыяльна-гістарычныя і эстэтыка-культурныя веды. Прыклад практыкаванняў для матэрыялу на заключным этапе:

1 Вучням трэба скласці сінквейн да слова "вясна", карыстаючыся схемай, якая намалявана на дошцы. Гэта заданне на развіццё маўлення з мэтай падрыхтоўкі да вуснага ці пісьмовага выказвання.

Вясна

Два прыметнікі (вазьміце з тых эпітэтаў, што пісалі раней, або прыдумайце новыя).

Тры дзеясловы – гэта нашыя ўвасабленні ў дачыненні да гэтага вобраза, можна прыдумаць свае.

Сказ з 4-х слоў (можна з верша)

Сінонім асноўнага паняцця.

Узор верша, які можна прапанаваць вучням, калі яны не сутыкаліся з сінквейнам раней:

Вясна
Цёплая, сонечная
Радуе, асвятляе, прыносіць.
А вясна даганяла зіму.
Прыгажуня.

2 Праблемная сітуацыя. Якія народныя прыкметы ты ведаеш, звязаныя з надыходам вясны? Прывядзі 2–3 прыклады.

3 Рэпрадуктыўная гутарка з мэтай узнаўлення ведаў, набытых вучнямі са слоў настаўніка, з мастацкага твора, з падручніка.

– Якая тэма гэтага верша?
– Якая асноўная ідэя верша?
– Паспрабуйце растлумачыць сэнс назвы твора.

Такім чынам, пры вывучэнні верша Рыгора Барадуліна "Уцякала зіма ад вясны" вялікая роля належыць працы з тропамі. Увесці новае паняцце ўвасаблення і паўтарыць ужо вывучаныя тэрміны "эпітэт", "метафара", "параўнанне" мы прапануем з дапамогай тэарэтычнай даведкі, размеркавальнай дыктоўкі і сінквейна.

Літаратура

1 Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік: навуковае выданне / В. П. Рагойша; пад рэд. Т. А. Гарбачэўская, В. У. Мінько, Т. В. Лецьен. – Мінск : Выдавецтва "Беларуская навука", 2004. – 574 с.

2 Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце "Беларуская літаратура" для VI класа ўстаноў адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : https://adu.by/ru/homeru/ obrazovatelnyj-protsess-2023-2024-uchebnyj-god/obshchee-srednee-obrazovanie/uchebnye-predmety-v-xi-klassy/belaruskaya-litaratura.html. – Дата доступу : 15.04.2024.

3 Брадзіхіна, А. В. Методыка выкладання беларускай літаратуры: вучэбна-метадычны комплекс па вучэбнай дысцыпліне для спецыяльнасцей 1-02 03 03 Беларуская мова і літаратура. Замежная мова (англійская), 6-05 0113-02 Філалагічная адукацыя (Беларуская мова і літаратура. Замежная мова (англійская), 6-05-0232-01 Беларуская філалогія (па напрамках). Прафілізацыя: літаратурана-рэдакцыйная дзейнасць [Электронны рэсурс] / А. В. Брадзіхіна; М-ва адукацыі РБ; Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2012. – Рэжым доступу : https://dot3.gsu.by/course/view.php?id=5849. – Дата доступу : 15.04.2024.

4 Арочка, М. М. Рыгор Барадулін / М. М. Арочка // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. / навук. рэд. У. В. Гніламёдаў [і інш.] / Нац. акад. навук Беларусі, Аддз-не гуманітар. навук і мастацтваў, Ін-т літ. ім. Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2002. – Т. 4, кн. 1: 1966–1985. – С. 594–620.

5 Бельскі, А. І. Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 6-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / А. І. Бельскі, Л. К. Цітова. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2016. – 240 с.

УДК 37.091.33-028.22:37.015.31:811.161.3:821.161.3

В. А. Сцепчанка

ВЫКАРЫСТАННЕ ПРЫЁМУ “ВОБЛАКА СЛОЎ” НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ

У дадзеным артыкуле разглядаецца пытанне актывізацыі пазнавальнай дзейнасці вучняў шляхам выкарыстання візуалізацыі на ўроках беларускай мовы і літаратуры на прыкладзе выкарыстання такога прыёму, як “воблака слоў”, прадстаўляецца апісанне дадзенага прыёму і разглядаюцца прыклады і ідэі прымянення “воблака слоў” пры вывучэнні розных тэм.

Дваццаць першае стагоддзе характарызуецца хуткім развіццём усіх сфер жыцця, у тым ліку і сферы адукацыі. Менавіта хуткае развіццё тэхналогій патрабуе распрацоўкі новых методык выкладання беларускай мовы і літаратуры і мадэрнізацыі тых, якія ўжо існуюць. Акрамя гэтага, пры распрацоўцы новых форм урока трэба улічваць псіхалагічны стан сучасных вучняў, іх інтарэсы і захапленні. Без уліку гэтых асаблівасцей немагчыма распрацаваць якасны ўрок, зацікавіць школьнікаў і стварыць умовы для разумення і запамінання матэрыялу.

Варта адзначыць і тое, што працэс навучання не павінен зводзіцца толькі да засваення і завучвання правіл, прадстаўленых настаўнікам, але і мець творчы характар. “Навучанне – гэта актыўны творчы пошук з боку настаўніка і з боку вучня” [1]. Такім чынам, галоўная задача настаўніка – сфарміраваць працэс перадачы ведаў такім чынам, каб вучні авалодалі навыкам актыўнага навучання і здольнасцю самастойна здабываць веды.

Праблема навуковасці, даступнасці, свядомасці і актыўнасці ставіць перад настаўнікам задачу выяўлення практычным шляхам актыўных метадаў фарміравання і арганізацыі вучэбнай пазнавальнай дзейнасці. Візуалізацыя працэсу навучання становіцца адным са шляхоў вырашэння дадзенай праблемы. Візуалізацыя (ад лац. visualis “глядзець”) – гэта “метад прадстаўлення інфармацыі, фізічных і сацыяльных працэсаў і з’яў, падзей ў выглядзе, зручным для назірання і аналізу – у выглядзе аптычнага малюнка (напрыклад, у выглядзе малюнкаў і фатаграфій, графікаў, дыяграм, структурных схем, табліц, карт і г. д.)” [2].